
TVÆRKUNSTNERISKE LÆRINGSMILJØER

Et udviklingsprojekt mellem
kunstskolerne på Holmen
2011 - 2013

Tværkunstneriske Læringsmiljøer

Publiceret af

CAKI - Center for Anvendt
Kunstnerisk Innovation

Redaktør

Pernille Skov, CAKI

Design og layout

Morten Øhlenschlæger Andersen,
CAKI

Tryk

Vesterkopi, Holmen

ISBN

978-87-92800-14-5

1. udgave, 1. oplag
Printet in Denmark

THE DANISH
NATIONAL
SCHOOL OF
PERFORMING
ARTS

Det Kongelige Danske Kunstakademiske Skoler
for Arkitektur, Design og Konservering

Den Danske Filmskole
The National Film School of Denmark

RYTMISK
MUSIKKONSERVATORIUM

Tværkunstneriske Læringsmiljøer

Tværkunstneriske Læringsmiljøer tager afsæt i på den ene side en støt stigende interesse for at udforske grænserne mellem de forskellige kunstformer, og på den anden side et ønske om at udvikle rammer for, at underviserne på kunsthøjskolerne opnår mulighed for at udveksle didaktiske og undervisningsmæssige erfaringer og synspunkter på tværs af de kunstneriske uddannelser.

Kunsthøjskolerne har en kunstnerisk praksis og et kunstnerisk videngrundlag til fælles. Undervisningen er kunstnerisk baseret, og i de fleste tilfælde er underviserne selv udøvende musikere, filmskabere, arkitekter, designere, m.v. Det betyder, at sammenhængen mellem underviserens egen kunstneriske og kunstpædagogiske praksis står centralt i de kunstneriske læringsmiljøer. Det betyder også, at underviserne på tværs af højskolerne på daglige basis møder mange af de samme udfordringer inden for det kunstneriske såvel som det didaktiske område.

Der fandtes og findes allerede en række mere eller mindre velforankrede projekter sted på tværs af kunsthøjskolerne. De fleste af disse initiativer tager dog afsæt i mere traditionelle samarbejder, som fx samarbejdet mellem Filmhøjskolens Flerkamerainstruktører på TV-Uddannelsen og Production Designerne fra Kunstakademiets Designskole. Få samarbejder har dog haft fokus på at udvikle det faglige miljø mellem underviserne. Der var med andre ord behov for et initiativ, der kunne medvirke til at øge kendskabet til og udveksling af erfaringer på tværs af højskolerne kunstneriske og undervisningsmæssige virkelighed, samtidig med at underviserne kunne få mulighed for at udveksle og udvikle individuelle didaktiske spørgsmål i et tværkunstnerisk fællesskab.

Visionen for Tværkunstneriske Læringsmiljøer har været at skabe fundamentet til et stærkt tværkunstnerisk læringsmiljø præget af diversitet, tværgående undervisningsaktiviteter og

faglige mødesteder på tværs af kunsthøjskoler og videnparadigmer. Et miljø, hvor kunstundervisere med forskellige uddannelsesbaggrunde og kunstneriske ståsteder kan udveksle viden og erfaringer med kollegaer og studerende fra de øvrige kunsthøjskoler.

Med praksisnære delprojekter om blandt andet evalueringskulturer, kollegial observation og improvisation, håber vi, at projektet har skabt et fundament, som vi kan bygge videre på i fællesskab.

I denne første udviklingsfase har vi af logistiske årsager haft fokus på Holmen-skolerne. Ambitionen er, at de fremtidige rammer for Tværkunstneriske Læringsmiljøer bliver et fællesskab mellem alle de kunstneriske videregående uddannelser.

Pernille Skov & Lars Brinck,
Holmen, April 2013

Indholdsoversigt

Side

---

6 - 9, 14 - 17, 20 - 21

Tidslinje

En oversigt i tid over aktiviteter på Tværkunstneriske Læringsmiljøer fra juni 2011 til maj 2013.

10 - 11

Metoder

Underviserne blev introduceret for tre metodiske tilgange og eksterne ressourcepersoner, der var tilknyttet projektet.

12 - 13

Det Forbavsende

Anette Højlund,
Det Kgl. Danske Kunstakademis Skoler
for Arkitektur, Design & Konservering /
Designskolen

18

Tak

Henning Silberg,
Statens Scenekunstscole

19

Tanker om Tværkunstneriske Læringsmiljøer

Poul Helmer Laursen,
Statens Scenekunstscole,
Danseuddannelsen

22 - 23	Kroppen & Linjen	Cort Ross Dinesen, Det Kgl. Danske Kunstakademis Skoler for Arkitektur, Design & Konservering/ Arkitektskolen
24 - 25	Improvisation og Fortælling	Uddrag af rapport til forsknings- og udviklingsenheden på RMC, Peter Danstrup, Rytmask Musikkonservatorium
26 - 32	Tværkunstneriske Læringsmiljøer	Lars Brinck, Rytmask Musikkonservatorium
34 - 35	Projektorganisering	Undervisere, projektledelse og samarbejdspartnere
36	Kredittering	

Eksterne oplæg om forskellige arbejdsmetoder:
 Kollegial supervision v/ professor Hanne Leth Andersen, RUC.
 Refleksive Teams v/ Lene Kobbemagel
 Etnografisk Metode v/ Anne Line Dalsgaard

Marts

August

September

OPSTARTSMØDE

På mødet blev projektets ide og vision præsenteret. Deltagerne fik mulighed for at hilse på hinanden, og blev samtidig præsenteret for de tre metodiske tilgange og de ressourcepersoner, der var tilknyttet projektet. Inden mødet blev de deltagende undervisere bedt om at tage stilling til følgende:

Hvilken egen undervisningspraksis forestiller du dig at kunne stille til rådighed i projektet?

Hvilke tværkunstneriske praksisser kunne du tænke dig at få indblik i?

Hvad forventer/håber du projektet vil tilføre dig som underviser, dine studerende og den uddannelse du underviser ved?

På opstartsmødet gav underviserne udtryk for, at de havde behov for at møde hinanden i den samlede gruppe flere gange og uden eksterne oplægsholdere, inden de var klar til at blive fordelt i mindre udviklingsgrupper.

Derfor valgte vi at introducere Mandagssymposiet, der kom til at udfolde sig over 4 mandage mellem de planlagte symposier.

PROJEKTBEVILLING

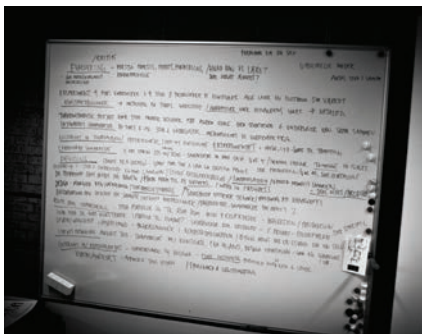
Statens Center for Kompetenceudvikling

MANDAGSSYMPOSIUM #1

De to foregående møder havde tydeliggjort, at netop rammerne for arbejdsprocessen er central.

Da hver underviser er bundet af det sprog, der er knyttet til den enkeltes faglighed, er det vigtigt at forme et indbyrdes sprog, der kan rækker ud over den enkelte.

Alle blev derfor stillet en opgave, der samtidig var et oplæg til, hvordan vi kan nærme os en proces, hvor dette/ disse sprog kan komme til syne.

Fortælling Over Udtryk /

Opgaven bestod i at hver underviser medbragte en genstand eller et udtryk, som har udgjort et problemfelt eller et komplekst udviklingsforløb for den enkelte, der har rejst væsentlige, tankevækkende eller problemfyldte erfaringer og overvejelser – og som muligvis fik et fejlagtigt eller succesfyldt resultat – enten som værk eller proces.

Med udgangspunkt i denne genstand eller udtryk skal personen fortælle. Med fortællingen hører en fremvisning af forskellige trin i den oplevede proces.

Parallelt med fortællingen kan der opstå et metodisk og/eller teoretisk sprog-materiale.

Et materiale som dels udpeger forskelle, dels fællesskaber mellem de forskellige fag og kunstretninger.

- **Improvisation**
- **Ansvar**
- **Uheld**
- **Læring**
- **Tillid**
- **Krop**
- **Nærvær**
- **Tilstande**
- **Fejl og uheld**
- **Præcision og skarphed**
- **Sprog**
- **Frihed**
- **Mesterlærer**
- **Leg**
- **Identifikation**
- **Asymmetri**
- **Undervisningens rammer vs. Indhold**
- **Observation vs. Aktion**
- **Driften!**
- **Erfaring og relationer**

2011

November

MANDAGSSYMPOSIUM #2

Fortælling Over Udtryk / fortsat

Underviserne blev inddelt i fire grupper, der hver blev bedt om over de kommende måneder at arbejde praksisnært med enten kollegial observation eller refleksionsrum.

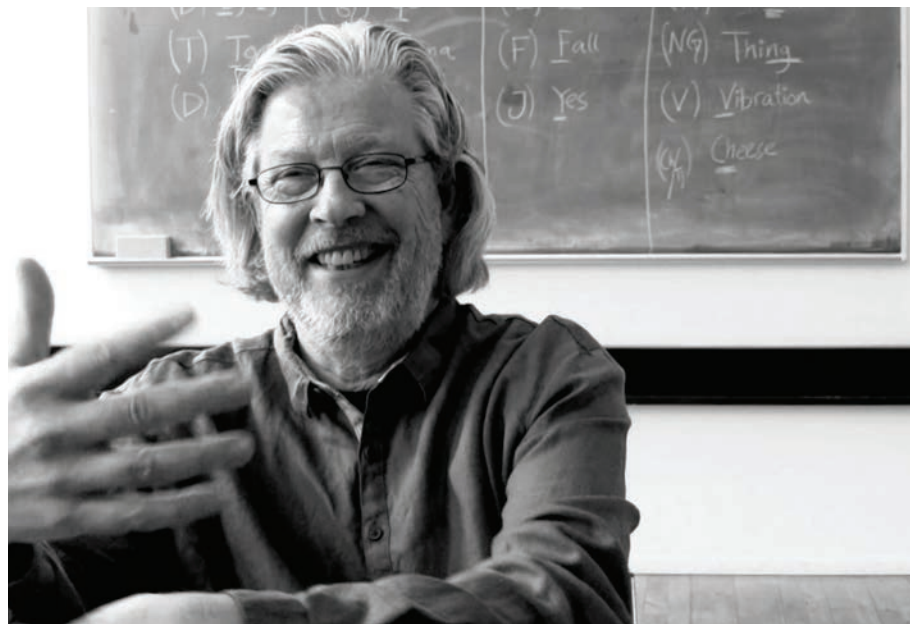

December

SYMPOSIUM #2

Oplæg om kreativitet og læring i tværkunstnerisk perspektiv ved professor Lene Tanggaard, Aalborg Universitet.

Opfølgning på grupperne.

Metodiske tilgange og ressourcepersoner

Kollegial supervision

Den kollegiale supervision har som metode til pædagogisk og kollegial udvikling bidraget til at flytte fokus i efteruddannelsesbilledet fra mere traditionel kursusvirksomhed til udviklings- og uddannelsesprojekter internt på uddannelserne.

Kollegial supervision er et værktøj til udvikling af den enkelte underviser eller lærergruppes undervisning.

Ideen er helt enkelt, at man ved at åbne for sin undervisning, så andre(s) øjne kan kigge med, kommer til at se på denne på en ny måde, bliver mere bevidst om, hvordan man virker som person og formidler. Dette er i sig selv et ganske kraftigt middel til at skabe pædagogisk udvikling og fornyelse - til at hæve den enkelte underviser og lærergruppes professionalitet.

*Kollegial supervision ved
Hanne Leth Andersen
& Sidsel Wither*

*Etnografisk feltarbejde ved
Anne Line Dalsgård*

*Reflekterende samtale ved
Rikke Lund Heinsen &
Lene Kobbernagle*

Etnografisk feltarbejde

Det grundlæggende greb i det etnografiske feltarbejde er deltagelse og undren.

For at opnå ny viden må man sætte vaneforståelser og forudfattede meninger på spil og begive sig ind i en anden verden. Hvad man i denne verden finder interessant, afhænger af blikket som ser.

For antropologer er det mange års fordybelse i antropologisk teori, som får visse forhold frem for andre til at springe frem. Hvad man som fx skuespiller, arkitekt eller danser finder interessant, afhænger på samme måde af baggrunden det nye ses på.

At bedrive feltarbejde er altså på samme tid at åbne sig for det umiddelbart fremmede og reflektere over det kendte.

Reflekterende samtale

En reflekterende samtale er en metode til at give underviserne mulighed for at undersøge og reflektere over, hvad det særegne ved kunstnerisk læring og læringsmiljøer er.

De reflekterende samtaler pågår i det vi kalder refleksionsrum. Et refleksionsrum er en ramme med enkle spilleregler for, hvordan man samtaler.

Refleksionsrum giver underviseren mulighed for at få en skærpet opmærksomhed på det vi kalder egen kunstunderviser-identitet.

Med socialkonstruktionismen som erkendelsesgrundlag består identitet af sprog og bliver til i de sproglige forhandlinger mellem mennesker. Som sådan kan den styrkes og skærpes gennem fokuserede sproglige mellem-menneskelige aktiviteter, nemlig samtaler.

Det forbavsende

Det forbavsende ved at møde undervisere fra de andre kunstneriske uddannelser på Holmen var, at der meget hurtigt opstod en stemning i gruppen. Uden at vi helt vidste, hvad hinandens tilgange til undervisning var, opstod der en enighed om, at vi som undervisere betragter os selv som katalysatorer. For hvad stod både klart og uklart på én gang. Det var den stemning der opstod: noget klart og uklart.

Fleere diskussioner gik ud på, hvorledes og hvordan vi interagerer med de studerende – om vi er autoriteter eller fødselshjælpere.

Det blev tydeligt, at vi i høj grad agerer forskelligt: enkelte 'indrømmede' at de bevidst giver normativ kritik (og det er de stolte af ...); de fleste mente ikke selv, de giver normativ kritik, men at de nok påvirker i en eller anden grad.

På trods af disse forskelle vedblev stemningen at være der: En stemning, der viste sig som en følelse af en fælles forståelse af en undefinerbar, men høj kvalitet. En kvalitet som sådan. Det er det, vi har at gøre med i de kunstneriske uddannelser.

En kvalitet, der handler om at gøre de studerende i stand til at ramme en væsentlighed i deres arbejde og udtryk. Ramme noget væsentligt for flere end dem selv – og dog skal den enkelt finde det i sig selv. Det er vi meget optagede af at hjælpe dem med; med hver vores metoder, ud fra hver vores normer.

Det syntes jeg var sært rørende at opleve; at alle vi - mere eller mindre midaldrende - mennesker, der bruger en stor del af vores engagement og arbejdsliv på at være autoriteter og hjælpere for fremtidens kunst- og kulturskabere, er så optagede af at få det til at lykkes: at få kvalitet til at opstå.

Det materiale, vi arbejder med, er de studerendes potentiale for at gestalte udtryk, indsigt og plads og rum for imagination, følelse, spiritualitet og levet liv. Det er et kostbart materiale. For mig blev det gennem mødet med de andre undervisere endnu mere tydeligt, at det er disse potentialer, der må og skal sættes i spil hos de studerende under uddannelserne.

Vi kan have en tendens til at glemme at fortælle omverdenen – men også os selv og hinanden – at det er det, de kunstneriske uddannelser handler om.

“

Det materiale, vi arbejder med, er de studerendes potentialer for at gestalte udtryk, indsigt og plads og rum for imagination, følelse, spiritualitet og levet liv. Det er et kostbart materiale. For mig blev det gennem mødet med de andre undervisere endnu mere tydeligt, at det er disse potentialer, der må og skal sættes i spil hos de studerende under uddannelserne.

”

Maj

SYMPOSIUM #3

Åbent symposium, Prof. Jean Lave, University of Columbia, Berkeley.

Ved symposiet præsenterede Jean Lave sin ukonventionelle læringsforskning og et nyt perspektiv på mesterlære og læring i praksisfællesskaber.

Efterfølgende præsenterede deltagerne i projektet ved en lukket session resultaterne af deres tværfaglige gruppearbejde i TLM for Jean Lave, som bidrog med respons og feedback og forslag til videre arbejde. Temaerne, der blev taget op under fremlæggelserne, var bl.a. fokus på improvisation, kunstnerisk vejledning/vejledning af kunstnere og evaluering.

September

MANDAGSSYMPOSIUM #3

I fællesskab udvælges 2- 3 konkrete udviklingsforløb, som deltagerne skal arbejde videre med i tværfaglige grupper.

Konkret skal vi:

Finde frem til projekter, der skal udvikles over efteråret
Afklare form og format for de konkrete projekter
Inddele nye grupper på baggrund af de udvalgte temaer

Inden symposiet blev alle bedt om at forholde sig til følgende:

I bedes hver især forberede en idé til et udviklingsprojekt, som I kort skal præsentere i plenum.

Jeres idéforslag kan tage udgangspunkt i følgende spørgsmål:

Hvad er temaet/området/hovedinteressen for dit projekt?
Hvordan ser du dine studerende blive inddraget?
Hvad er det endelige produkt/resultat/mål?

Under symposiet faciliterer CAKI en proces hvor I skal:

Fremlægge jeres ideer
Sortere og vurdere ideerne
Udvælger de bedste ideer
Vælge jer ind i grupper efter ideerne
Arbejde videre med og konkretisere ideerne

Jean Lave
Socialantropolog

Tak “

CAKI, tværfaglige læringsmiljøer på Holmen, symposier, kompetenceudvikling, undervisningsaktiviteter, nationale og internationale lærings- og kreativitetsforskere, kollegial supervision, kreativitet og læring i tværkunstnerisk perspektiv.

”

Det var alt sammen ord, som mødte mig i den første mail inden projektstart. Da vi deltagere mødtes første gang i august 2011, var det også et møde med mange nye undervisere fra de forskellige uddannelser på Holmen, og mange som jeg aldrig havde mødt før. En del af dem var med gennem hele projektet, og flere kom jeg til at lære nærmere at kende fagligt, til stor glæde og inspiration for mit eget faglige arbejde.

Kollegial supervision, reflekterende teams, etnografiske metoder, vidensdeling, nyhedsbreve...

Nu begyndte vores hverdag for at få det til at foregå praktisk. Så kom de symposier, hvor mange spændende eksterne undervisere fra ind- og udland fremlagde deres specielle fagligheder og viden, grupperne blev dannede, og med

kampen om at få grupper og travle liv med meget undervisning til at forenes.

Vi er nået frem til projektets afslutning; og det har personligt og fagligt været al praktisk hårdt arbejde værd. Jeg har fået indblik i så mange andre fagligheder, så meget viden, mødt så mange spændende tilgange til det at undervise, og ikke mindst mødt andre herlige undervisere og studerende. Det har inspireret mig til at række langt ud over min egen faglighed, styrket min søgen efter nyt, og åbnet nye døre for mit eget kunstneriske arbejde, og vist muligheder for samarbejder både på skolen, men også udenfor - og som bonus i udlandet.

Alle de mange ord fik ikke bare tøj på, men blev til personer; ideer blev til praksis, og inspiration blev til nye måder at undervise på.

Tak.

*Henning Silberg
Statens Scenekunstscole
Tale, tekst & stemmeunderviser*

Der foregår, for mig, overraskende mange tværkunstneriske samarbejder og projekter mellem kunstscolerne på Holmen.

Nogle er initierede af de forskellige skoler, andre sker på de studerendes egne initiativer. Hovedparten af disse projekter har fokus på samarbejde, proces, metode og oftest et produkt.

På CAKI's projekt Tværkunstneriske Læringsmiljøer har jeg mødt lærerkollegaer med vidt forskellig faglig og kunstnerisk baggrund og undervisningspraksis. Fælles for dem alle er passionen for det kunstneriske og ambitionerne - og dermed også indimellem frustrationerne - omkring det pædagogiske. Vi har blandt andet drøftet spørgsmål som forholdet mellem underviser og studerende, Mesterlærer kontra ??, hvordan fremelsker vi selvstændighed hos den studerende? Hvorledes kan vi forløse de studerendes potentiale bedst muligt?

“

Den suverænt mest inspirerende aktivitet på projektet har for mig været at blive inviteret ind i andre underviseres pædagogiske virkelighed og dermed faglighed.

”

Her mener jeg, at der findes en oplagt mulighed for, at vi som undervisere kan gøre brug af hinandens erfaringer og indsigt i det specielle arbejdsfelt, vi har til fælles: Undervisning i kunstneriske og kunstrelaterede fag.

Den suverænt mest inspirerende aktivitet på projektet har for mig været at blive inviteret ind i andre underviseres pædagogiske virkelighed og dermed faglighed. Det, at en underviser med en anden faglig baggrund og praksis overværede ens undervisning, kastede ofte lys ind i de blinde vinkler, man af vane eller blot uopfindsomhed havde fået lavet for sig selv. Jeg er sikker på at både underviser og de studerende kan have et frugtbart udbytte af at blive "udsat" for en gæsteunderviser med helt andre fagbriller end de der benyttes til dagligt. Jeg tror, det kan åbne for diskussioner og ny indsigt i kunstnerisk læring for alle de implicerede parter.

Tanker om Tværkunstneriske Læringsmiljøer

Jeg har stor lyst til at forsætte med at undersøge mulighederne for dette samarbejde. Et samarbejde der foregår i skolernes dagligdag omkring de studerendes grundlæggende færdigheder og ikke i forbindelse med et traditionelt tværfagligt projekt. Forløbet kunne eksempelvis rammesættes ud fra begreber som er fælles for mange af undervisernes pædagogiske virke:

Komposition
Kreativitet - improvisation
Teori/praksis
Refleksion - analyse
Feedback - evaluering

Så vidt invitationen herfra.
Venligst Poul

---

*Poul Laursen
Statens Scenekunstscole
Danseuddannelsen*

Februar

MANDAGSSYMPOSIUM #4

Opfølgning på grupperne
– alle præsenterer hvad der er sket siden sidst.

Grupperne har udviklet og er i færd med at undersøge delprojekter inden for:

Improvisation og Fortælling
Kollegial observation
Studerende/underviser relationer

Maj

SYMPOSIUM #4

10:00 Velkommen - Lars Brinck og Pernille Skov, Henrik Sveidahl, rektor ved Rytmaskonservatorium og næstformand i KUR (Rektorkollegium for Kulturministeriets Videregående Uddannelser) fortæller kort om KURs fremadrettede indsats for tværkunstneriske læringsmiljøer på uddannelserne.

10:15 Keynote by William Condee, Professor of Interdisciplinary Arts, Ph.D. program at Ohio University College of Fine Arts followed by Q&A.

11:30 Frokostpause

12:30 Keynote by Hjálmar H. Ragnarsson, rector at Iceland Academy of the Arts followed by Q&A

13:45 Kaffepause

14:15 Præsentation af projekterne under Tværkunstneriske Læringsmiljøer med efterfølgende QA:

Improvisation & Fortælling mellem Rytmaskonservatorium, Statens Scenekunstscole, Kunstakademiets Arkitektscole og Kunstakademiets Designskole
8 Tableauer af krævende rekvisitter mellem Den Danske Filmscole, Statens Scenekunstscole og Kunstakademiets Arkitektscole
Observation mellem Kunstakademiets Designskole, Den Danske Filmscole, Rytmaskonservatorium og Kunstakademiets Arkitektscole

15:45 Opsamling

16:00 Reception

---

8 Tableauer

Kroppen & Linjen

Notater om den tværfaglige workshop "8 Tableauer"

*Cort Ross Dinesen,
Institut 4, Studieafdeling 6*

*Det Kgl. Danske Kunstakademis
Skoler for Arkitektur, Design og
Konservering / Arkitektskolen*

Når vi ser på arkitekturtegningen, er vores opmærksomhed mest rettet mod stregen og farven og mindre på underlaget, selv om det spiller en væsentlig rolle for tegningens fremtræden.

Papirets betydning for især den analoge tegning udgør et naturligt første valg, samtidig med valg af mediet i tegneprocessen.

Det sprøde, fine, ru, glatte, hårde, mv. papir kalder hver især på en særlig teknik i tegningen. Netop håndteringen af papiret kender vi som særlige praksisformer, og her opstår ofte en taktil relation til materialet. Vi hænger det op, glatter det ud, lægger det sammen og folder det.

Jo større papiret er desto mere kræver håndteringen en kropslig handling. Når papiret bevæges, fanger lyset dets overflader og toner de krumme flader, og der dannes skygger som spiller i materialet og viser papirets egenskaber og dets særlige beskaffenhed.

8 tableauer på Slottet i Carlsberg udgjorde et forment landskab af papir, hvor kroppe af papir, kroppe af kød og papir anvendt i mange former udspillede alle de handlinger, som tilsammen gjorde

papiret synligt. Kroppene var i dialog gennem deres bevægelser med papirets morfologiske konstruktioner, og bevægelserne materialiserede sig ikke mindst som projektioner over fladerne.

Papiret konstruerede flader, linjer og forløb. Udspændt skabtes et vertikale rytmiske forløb, der i dialog med kroppens dans vikledes synet ind i de intense rytmer.

På anden vis, i horisontale forløb, blev papiret trukket som linjer og som flader tildækkede og slørede de bagved værende kroppes krybende bevægelser og rytmiske passeren. Andetsteds blev bjerge af papir bogstavelig gjort levende og sitrede gennem tildækkede kroppe, som bevægede sig uset. Og mellem tætte papirflader sås de dansende bevægelser i sekvenser som rituelle handlinger. Således blev Slottet - det meget store hvide industrilokale - totalt iscenesat ved papirkonstruktioner, der skabte en sammenhængende hvid scene, hvor kun tynde wires understøttede papiret i de nødvendige rumlige konstruktioner.

Gennem denne iscenesættelse tegnede papiret ved at skabe streger, flader og figurer i bevægelse med de dansende kroppe og deres dansende

---

skygger i en af os erfaret
kinæstetisk handling.

For en stund – i tid skabtes et
kontinuum af udspændte
handlinger som steder og ramme
for en workshop omkring krop og
rum som en tværfaglig
læringsproces mellem flere
kunstneriske fagområder, dans,
film og arkitektur.

Ide og koncept:
Elin Eyborg, Karól Kavan

Deltagere: 2. års studerende fra
Statens Scenekunstscole,
Danseuddannelsen/
Kunstakademiets arkitektskole afd.
6/ Den Danske Filmskole,
Flerkamera instruktøruddannelsen.

Periode: 18. Marts - 22. Marts 2013
Sted: Slottet, Carlsberg Byen

Undervisere: Elin Eyborg, Karol
Kavan, Jon & Joe, Jeremy Nelson,
Poul Helmer Laursen, Morten
Meldgaard, Karin Worsøe.

Deltagere fra Tværkunstneriske
Læringsmiljøer: Poul Laursen, Karin
Priergaard Worsøe, Morten
Meldgaard & Cort Ross Dinesen.

Dokumentation:
CRD (tekst) MM (foto).

Improvisation og læring

“

Vi har først og fremmest fundet et koncept, som både udfordrer os og som virker realiserbart og giver mening på tværs af uddannelserne.

”

Som en del af Tværkunstneriske Læringsmiljøer gik tre undervisere fra Holmen skolerne sammen i en udviklingsgruppe med fokus på improvisation og fortælling.

Peter Danstrup fra Rytmask Musikkonservatorium var én af de tre undervisere. Her er en opsummering af Peters rapport i forlængelse af delprojektet.

Med Improvisation og fortælling ønskede vi som undervisere at gennemføre et tværinstitutionelt studie af begreberne tid, rum, rytme og improvisation. Ydermere har hensigten været at afsøge (kunst-)pædagogiske potentialer gennem udvikling af kunstneriske produkter.

Rammerne har vi skabt i fællesskab ved at de 3 involverede skoler på skift stiller lokaler til rådighed for forløbene, som tidsmæssigt strækker sig over 3 timer.

Hver skole stiller med en underviser og en studerende, og alle seks deltagere gennemgår et forløb, hvis rammer bestemmes på skift, men som alle har til formål at undersøge perspektiverne og fællestrekkene omkring begreberne tid, rum, rytme og improvisation.

Hver session består af 3 forløb á 20 minutter, hvor undervisere og studerende arbejder sammen. Herefter evalueres forløbet i plenum og slutevalueres af undervisergruppen.

Vi har først og fremmest fundet et koncept, som både udfordrer os og som virker realiserbart og giver mening på tværs af uddannelserne. Begreberne tid, rum, rytme og improvisation opfattes forskelligt alt efter hvilken kunstart, vi arbejder inden for, men vi har opdaget at vi forstår hinanden og kan arbejde sammen inden for disse rammer.

Inddragelsen af de studerende som aktive i projektet sammen med underviseren har – efter gennemførelsen af første session – vist sig grænseoverskridende for vores identitet som undervisere, men samtidig skabt en fælles tilgang til at arbejde skabende sammen, som vi alle har været begejstrede for.

Vi har samtidig fået defineret en række begreber og lært en masse om, hvordan vi fx opfatter et begreb som rum, og hvordan vi i øvrigt kan inspirere hinanden inden for hele det felt, som overskriften rummer. Vi har oplevet, at vores koncept, hvor værtsskab og emne hele tiden skifter mellem skolerne,

fungerer godt og skaber fremdrift i projektet. Vi har også erfaret, hvor svært det er at finde tidspunkter hvor vi alle – både undervisere og studerende – kan mødes, og få det til at passé ind i de forskellige skolars hverdag. Og i den forbindelse også opdaget, at det kan lade sig gøre.

---

*Deltagende undervisere:
Henning Silberg,
Statens Scenekunstscole
Merete Ahnfeldt-Møllerup,
Kunstakademiets Arkitektscole
Peter Danstrup,
Rytmask Musikkonservatorium*

Tværkunstneriske Læringsmiljøer

Kunstscolerne på Holmen startede i 2011 et projekt, som skulle styrke læringsmiljøet på tværs af kunstformerne. Ideen var, at en gruppe undervisere som 'frontudviklere' gennem fælles praksis og refleksion skulle udvikle nye tværkunstneriske forståelser af kunstscolernes faglige og pædagogiske muligheder. I det følgende opridses projektets baggrund og overordnede tilgang samt perspektiverne for at fortsætte udviklingsarbejdet.

Fra geografisk naboskab til fagligt fællesskab

I det postmoderne vestlige samfund er grænserne mellem de forskellige kunstformer blevet stadigt mere flydende. I de kunstneriske miljøer har man i mange år kunnet spore en støt stigende interesse for at udforske grænserne mellem de forskellige kunstformer, og en streng disciplin-baseret tilgang til både at forstå og videreudvikle kunstneriske udtryk virker derfor mere og mere utilstrækkelig.

På kunstscolerne på Holmen mødte jeg jævnligt kolleger, som delte en ambition om, at også uddannelsesmiljøerne formåede at omfavne denne

tværkunstneriske tænkning. Der var allerede en række mindre projekter på tværs af nogle af skolerne, men hvordan kunne man gennem undervisernes kompetenceudvikling styrke dette tværfaglige miljø? Projektet tog langsomt form omkring idéen om, at vi som kunstundervisere kunne udveksle didaktiske og undervisningsmæssige erfaringer og synspunkter, for derigennem på længere sigt at udvikle vore studerendes muligheder for at møde andre kunstformer end deres 'egen'. Og vi var nogle kolleger, der var enige om, at en stærk og langtidsholdbar udviklingsproces skulle gå via udvikling af personlige faglige relationer mellem undervisere fra de forskellige skoler med det hovedformål at styrke kendskabet til hinandens kunstneriske og undervisningsmæssige virkelighed. Derigennem kunne et tværkunstnerisk læringsmiljø på Holmen styrkes.

Ambitionen om Holmen

I Danmark er tværkunstnerisk tænkning og undervisningspraksis kun i begrænset omfang slået igennem i de kunstneriske uddannelsesmiljøer på trods af både faglige og politiske ambitioner herom. Op gennem

---

*Lars Brinck
Pro-rector, forskningsleder
Rytmask Musikkonservatorium*

1990'erne fik denne politiske ambition om kunstmiljøer på tværs af discipliner ny næring i København med udflytningen af en lang række kunstskoler til det nedlagte flådebygninger på Holmen. Først Kunstakademiets Arkitektskole og senere Rytmisk Musikkonservatorium, Statens Scenekunsts skole, Den Danske Filmskole og senest Kunstakademiets Designskole har nu fået til huse på Holmen. På en række udenlandske kunstskoler har *cross-disciplinary* uddannelser og kurser eksisteret i en årrække, og Holmens unikke campus med en håndfuld kunstuddannelser inden for kort radius er således resultatet af en klar politisk ambition om at skabe tilsvarende muligheder herfor.

Tværkunst i Holmen-skolernes dagligdag

Af forskellige årsager er denne tværkunstneriske ambition kun delvist udfoldet. Kunstskolernes fælles projektkontor CAKI (tidl. Workshopscenen) har gennem årene tilrettelagt kurser og faglige forløb på tværs af skolernes kunstneriske domæner. Samtidig har en række mindre bilaterale samarbejder mellem enkelte skoler og enkelte undervisere med tiden udviklet sig: Musikstuderende

skriver fx musik til teaterforestillinger og til film, og design- og arkitektstuderende bidrager med fysiske installationer til scenekunststuderendes arbejde.

En række gennemgående udfordringer har dog præget disse gode initiativer og mulighederne for yderligere at styrke samarbejdet. Forskellige logistiske og økonomiske forhold – samt store forskelligheder knyttet til kreditering af de studerendes deltagelse – lader til at være de største udfordringer. Dette har gjort det vanskeligt at rekruttere studerende. Det har tilsvarende gjort det alt for sårbart for den enkelte underviser at investere tid og energi i et kunstnerisk projekt på tværs af institutionelle rammer. Afstanden mellem på den ene side de studerendes og undervisernes indlysende ambition om og lyst til at indgå i tværkunstneriske samarbejder – og på den anden side den enkelte institutions formelle uddannelseskra v og rammer – lader således til at have været en gordisk knude for udviklingen af et bæredygtigt tværkunstnerisk uddannelsesmiljø på Holmen.

Projektets ide

Tværkunstneriske Læringsmiljøer (TLM) har som projekt forsøgt at lægge arm med disse udfordringer gennem faglig udvikling af undervisernes kompetencer. Med afsæt i Holmen som geografisk lokalitet har projektet haft som sin ambition i første omgang at skabe et tværkunstnerisk mødested for underviserne på de mange kunstskoler og i anden omgang at skabe en platform for udvikling af nye tværkunstneriske muligheder for uddannelsesmiljøet generelt.

De undervisere, der har været tilknyttet projektet, har gennem forskellige fællesaktiviteter i tæt forbindelse til deres egen kunstneriske og undervisningsmæssige praksis udviklet deres forståelse for 'de andres' domæner og praksisser og derigennem udviklet deres kunstneriske og kunstpædagogiske selvforståelse. Gennem dette øgede kendskab var det ambitionen, at underviserne dermed ville udvikle ny viden om mulige tværkunstneriske curriculære aktiviteter for kunstskolernes studerende.

Undervisere, der selv er kunstnere

En gennemgående tanke for TLM-projektet har været, at underviserne på Holmens kunstskolernes selv er kunstnere, der – ved siden af deres eget kunstneriske virke – har prioriteret at videregive deres viden og erfaringer til kommende generationer af kunstnere. Alle undervisere har på den måde givet sig selv en slags overordnet etisk opgave, der handler om kunstens overlevelse og udvikling, om kunstens fortsatte betydning for samfundet.

Det omgivende samfunds stigende interesse for kunstneriske udtryk på tværs af traditionelle kunstdiscipliner kan derfor ikke undgå at få betydning for undervisernes eget kunstneriske praksisfelt og kunstpædagogiske identitet. Og sammenhængen herfra til undervisernes pædagogiske praksis på Holmen har haft stor betydning for projektets design. Den tætte sammenhæng mellem kunstner og kunstunderviser har været en hovedhjørneste i den måde, vi har talt sammen på, i de projekter, vi har delt med hinanden og i den ambition, vi har haft om en videreudvikling af

kunstuddannelsesmiljøerne.

I TLM var der fra begyndelsen en ide om, at vi som kunstnere og kunstundervisere fra hver vores kunstfaglige ståsted havde meget at lære om og af hinanden og hinandens hverdag. Det handlede om at se hinanden som kunstnere, der underviser og ikke blot som kunstpædagoger med et antal didaktiske tricks og kneb, som vi skal have flere af. Der lå dermed i vores måde at tænke projektet, at den enkelte undervisers virkelighed mellem egen kunstnerisk praksis og undervisningspraksis skulle bringes frem i lyset. Dette overordnede blik på den enkelte kunstner og underviser fik stadigt

større betydning efterhånden som projektet udviklede sig, og den enkelte undervisers egne kunstneriske og undervisningsmæssige erfaringer blev således i stigende grad omdrejningspunktet for det fælles udviklingsarbejde.

Læring gennem fælles praksis

Et andet gennemgående element for projektet var inddragelsen af eksterne ressourcepersoner til inspiration og tankevækkelser. Eksterne inputs til projektet blev i tråd med ovenstående pointer sat i relation til den enkelte undervisers kunstneriske og pædagogiske hverdag, som

---

gradvist skulle udvikles gennem nye forståelser, nye refleksioner og nye praksisser. Man kunne vove at kalde dette et grundlæggende læringssyn, som projektet har været funderet i. En forståelse af personlig udvikling og læring som noget, der foregår i sociale kontekster gennem forandret og forandrende praksis.

Da projektet i maj 2012 fik besøg af den amerikanske læringsforsker og professor Jean Lave, var det således for at bidrage til den enkelte undervisers holistiske praksisforståelse af sit virke som såvel kunstner som underviser. Og det var et oplæg til at diskutere forholdet mellem kunstnerisk og pædagogisk virksomhed for såvel undervisere som studerende.

Jean Lave har i mere end 40 år forsket i læring som noget, der foregår gennem udvikling af fælles praksis. I dette perspektiv kan læring ikke adskilles fra den praksis, som mennesker indgår i, og læring er på den måde ikke kun et resultat af undervisning men må forstås langt bredere og som tæt knyttet til fælles praksis, indlejret i sociale kontekster. Denne forståelse af kunstscolernes pædagogiske praksis som baseret på den enkelte undervisers kunstfaglige kunnen og erfaring

ønskede vi som tilrettelæggere af forløbet, at projektet tog afsæt i. Dermed var det naturligt at bringe Jean Laves teori om læring gennem deltagelse i forandrende praksisser ind som central teoretisk inspiration for projektet.

Jean Lave var sammen med os en hel dag. Efter en spændende formiddag, hvor Jean fortalte om sit antropologiske arbejde med udvikling af sine lærings-teoretiske pointer, tilbragte underviserne eftermiddagen med at fortælle Jean og hinanden om de problemstillinger, som vi gennem vores praksisudviklingsprojekt var stødt på. Herunder vil jeg løfte disse diskussioner op til et par centrale pointer.

En central pointer var, at læring og faglig udvikling ofte handler om forskelle (*difference*), om at opdage og undres over forskellighed, og om at vi derigennem bringes til at reflektere anderledes og til at handle anderledes. Denne pointe fandt vi i høj grad gælder os som undervisere, der er i gang med at udforske nye muligheder for tværkunstneriske arbejder. Men pointen bliver i lige så høj grad et argument for, at også vore studerende gennem mødet med andre kunstarter netop lærer

gennem forskellighed. Nye refleksioner og dermed nye handlemuligheder opstår som konsekvens af nye opdagelser. Et eksempel kunne være, når underviseren viser en helt anden måde at (be)gribe værket på. En helt anden måde at spille sangen på. I det øjeblik foregår læring, argumenterer Lave.

og med opdagelser og oplevelser af forskellighed forstås som central markør for, at læring finder sted følger, at mangfoldighed bliver en uundværlig ressource for læreprocesserne. Det uniforme, det forudsigelige, det indsnævrede har i dette læringsblik ikke den store betydning. Tværtimod må man i dette blik forstå læring og personlig udvikling som en konsekvens af at se verden som uforudsigelig, forskelligartet, foranderlig og i bevægelse. Og dermed bliver det pludselig tydeligt, hvor essentielt det er, at vore kunststuderende møder praksisser fra andre kunstneriske domæner end deres egen. Dette har vi som undervisere mulighed for at facilitere gennem faglige møder mellem undervisere og medstuderende fra de andre skoler.

Underviseren som den nysgerrige mester

En anden pointe fra diskussionerne med Jean Lave var vigtigheden af, at vi som undervisere også bringer os selv i spil som de erfarne kunstnere, vi er. Og at vi viser os som mennesker, der stadig er i bevægelse, stadig er nysgerrige og stadig selv er lærende, om man så må sige.

Kunstunderviseren og kunstneren viser gennem sin egen nysgerrighed for at udvikle kunstnerisk praksis den studerende, hvordan man kan gå til verden, og dermed også hvordan man kan gå til sit kunstneriske virke. Undervisningen bliver dermed en fælles praksis, hvor alle er nysgerrige efter at opdage forskelligheder, der sætter nye refleksioner og dermed nye praksisser i gang.

En sådan fælles åbenhed og nysgerrighed for udviklingen af praksis hos såvel studerende som undervisere kunne ifølge Jean Lave se ud til at være central for at sikre et dynamisk kunstnerisk læringsmiljø som Holmen. Kunstunderviseren bliver på den måde en slags moderne mester i rummet mellem den traditionelle mester/lærling-relation og den didaktiske underviser/studerende-relation.

Kreativitet som fælles faglighed

Som eksempel på et fælles fagligt område, som vi fra hver vores kunstneriske ståsted kunne diskutere, var kreativitet et oplagt valg. Under et symposium umiddelbart efter vi startede projektet, inviterede vi derfor den danske kreativitetsforsker, professor Lene Tanggaard, til at sætte kreativitet på dagsordenen i et historisk såvel som nutidigt perspektiv. Intentionen var at udfordre undervisernes forståelse og brug af begrebet kreativitet. Hvordan taler vi om kreativitet, og kan eller skal vi vurdere graden af kreativitet i kunstneriske produktioner? Er det nyskabende et centralt parameter for udviklingen af god kunst, og hvordan forstår vi 'det nye', det skelsættende? Symposiet bragte ikke svar men gav anledning til ny refleksion med eksempler hentet fra den enkelte undervisers kunstneriske og pædagogiske hverdag.

“

Undervisningen bliver dermed en fælles praksis, hvor alle er nysgerrige efter at opdage forskelligheder, der sætter nye refleksioner og dermed nye praksisser i gang.

”

Udviklingsmetoder

TLM-projektet indledte sin række af symposier med introduktion til forskellige systematiske arbejds-metoder, som kunne være produktive i udviklingen af undervisernes tværkunstneriske og pædagogiske kompetencer. Vi havde valgt at introducere tre metodiske tilgange, nemlig kollegial supervision, etnografisk metode og reflekterende teams. De konkrete metodiske greb kom kun i begrænset omfang i anvendelse i projektet som helhed, men det virkede alligevel som om introduktionen kvalificerede undervisernes efterfølgende arbejde. Værdier for godt samarbejde som fx lydhørhed, nysgerrighed og bevidsthed om eget ståsted var blevet italesat og skinnede igennem i hele projektforløbet.

Ledelse af langsommelige processer

Med et blik som dette på læring er det ikke projektlederens opgave at 'fylde deltagerne op med viden, som de derefter kan gå ud i verden og anvende', som Jean Lave så rammende sagde. Hvis man dermed mener, at læring – og i dette tilfælde primært de deltagende undervises læring og udvikling – foregår som små

---

bevægelser i og gennem nysgerrig fælles praksis, må ledelsesopgaven være at sætte nænsomme og vide rammer for, at dette kan ske.

En stadig mere central aktivitet i projektet blev de løbende fælles undervisningsaktiviteter samt mandagssymposierne, hvor fælles refleksioner over oplevede ligheder og forskelligheder har kunnet bringes frem gennem langsommelige refleksionsprocesser og begrebsundersøgelser. Og med et stædigt fokus på den enkelte undervisers egne kunstneriske erfaringer og forståelser. Ofte har en kunstnerisk oplevelse fået lov at stå blafrende i vinden uden nødvendigvis at skulle forankres i form af fx en kunstdidaktisk konklusion. En underviser kunne så på et efterfølgende mandagssymposium fortælle, hvordan refleksionen pludselig er dukket op igen i konkret undervisningssituation, og dermed fået betydning for den konkrete kunstpædagogiske praksis.

Langsommelige udviklingsprocesser som disse kræver stor tålmodighed fra alle sider og fordrer en stærk tro på, at resultaterne viser sig. Og endda måske mere holdbare og langtidsvirkende end man umiddelbart

---

som underviser er vant til at tro på. Denne forståelse af læring og udvikling som konstitueret af langsommelige og uforudsigelige processer har jeg anvendt som argument for selv at gå nysgerrigt og lyttende til opgaven som fagansvarlig for projektets udvikling. Jeg har derfor været overbevist om, at projektet ville udfolde sine resultater med tiden, som små forandringer i den enkelte undervisers pædagogiske hverdag.

Den fælles faglige undersøgelse af det tværkunstneriske felt har været baseret på den enkelte engagerede kunstundervisers dybe personlige kunstfaglighed og en samtidig brændende interesse og nysgerrighed for at udvikle sig selv og feltet. Og en vedvarende italesættelse af denne intrikate sammenhæng mellem egen kunstnerisk og pædagogisk praksis har understreget denne langsommelighed og indbyggede følsomhed og uforudsigelighed.

Projektets perspektiver

Udviklingsarbejdet har været præget af en dyb faglig og personlig ærbødighed for 'de andre' og 'det andet', og projektets tilsyneladende langsommelighed i forhold til at udpege nye 'hurtige

løsninger' er tydeligt udtryk for denne kunstneriske lydhørhed og gensidige faglige nysgerrighed. Projektet har samtidig konsekvent haft fokus på bæredygtig udvikling forankret i undervisernes personlige kunstneriske og kunstpædagogiske virkelighed og i en forståelse af udviklingen af en fælles kunstnerisk praksis som grundpillen i det tværkunstneriske læringsmiljø.

Gennem et vedholdende fokus på gensidig inspiration, kunstfaglig fordybelse og dialog – og en samtidig pragmatisk udvikling af handlemuligheder – har en gruppe undervisere fra Holmens kunstskeoler formået at skabe et fornyet samtale- og handlerum, hvor pædagogiske og didaktiske ideer på tværs af kunstneriske domæner kan bringes til live og udfoldes. Med initiativet håber vi, at vi har åbnet døre, og ikke bare for en stund. Projektet har forhåbentlig haft betydning på måder, der permanent har styrket fundamentet for tværkunstnerisk samarbejde mellem videregående kunstneriske uddannelsesmiljøer i Danmark.

Samlet set håber vi, at projektet har bidraget til, at fremtidens scenekunstnere, musikere, designere, arkitekter, filmskabere

og billedkunstnere får bedre mulighed for at se hinanden som mulige forlængelser, mulige inspirationer, mulige kunstneriske nybrud. Både under uddannelsen og i et langt liv som kunstner.

*Lars Brinck
Holmen, Marts 2013*

Underviserne

Rytmisk Musikkonserverium

Peter Danstrup
Hanne Boel
(Jens Schou)
(Torben Westergaard)

Statens Scenekunstscole

Henning Silberg
Poul Laursen
(Marianne Sørensen)
(Charlotte Munksø)

Den Danske Filmscole

Karin Worsøe
(Jonas Wagner)
(Arne Bro)

Det Kgl. Danske Kunstakademis Skoler for Arkitektur, Design & Konservering / Arkitektskolen

Merete Ahnfeldt-Møllerup
Marianne Ingvarsdén
Morten Meldgaard
Cort Ross Dinesen

Det Kgl. Danske Kunstakademis Skoler for Arkitektur, Design & Konservering / Designskolen

Anette Højlund
Peter Dammand

Undervisere angivet i parentes har ikke deltaget i udvikling af praksisforløb

Projekt

Statens Center for Kompetenceudvikling

Tværkunstneriske Læringsmiljøer er realiseret med midler fra Statens Center for Kompetenceudvikling og medfinansiering fra alle de deltagende kunstskoler.

Rytmask Musikkonservatorium

Tværkunstneriske Læringsmiljøer er realiseret som et udviklingsprojekt under Rytmask Musikkonservatorium.

Lars Brinck, pro-rector og forskningsleder, har været initiativtager til og fagligt ansvarlig for projektet.

CAKI

CAKI - Center for Anvendt Kunstnerisk Innovation er ansvarlig for projektledelsen på Tværkunstneriske Læringsmiljøer.

Pernille Skov har varetaget rollen som projektleder, med uundværlig hjælp fra Julie Hjort og Morten Øhlenschläger Andersen.

Kreditteringer

Fotografier

Fotografierne side 8, 9, 11, 13, 15, 16, 17, 24, 31 samt forsiden er taget af Julie Hjort.

Fotografierne side 21, 23 og 33 er taget af Morten Meldgaard.

Fotografi side 28 er taget af Pernille Skov.

Tekster

Hvor ingen forfatter er angivet ved teksten, er ordene skrevet af Pernille Skov.

Tak!

Til Anette, Peter, Merete, Marianne, Morten, Cort, Karin, Arne, Jonas, Marianne, Poul, Henning, Jens, Hanne og Peter for at være med. Og tak til Lars for at tage initiativet og til vores rektorer for at bakke op om det. Tak til Statens Center for Kompetenceudvikling for at bidrage til kompetenceudvikling på tværs af Holmen-skolerne. Sidst men ikke mindst tak til Julie og Morten for at hjælpe med at få det hele til at hænge sammen.

/Pernille, april 2013

**TVÆRKUNSTNERISKE
LÆRINGSMILJØER**
